

F19

Frivilliga flygande för Finlands sak och politiken bakom

Jessica Eriksson

Luleå tekniska universitet

C- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

ABSTRAKT

Vinterkriget 1939-1940 väckte, hos det svenska folket, starka känslor av samhörighet med Finland och många valde att aktivt ställa upp på de finska bröderna och systrarnas sida. Efter påtryckningar beslutade Sveriges regering att ge tillåtelse att bilda en frivillig militärstyrka och som ett led i detta bildades en frivillig flottilj, F19. F19 deltog i Vinterkriget mellan januari och mars 1940. Syftet med denna uppsats är att undersöka hur flottiljen och dess uppgifter överrensstämde med regeringens politik före, under och efter konflikten. Metoden som används är en kvantitativ och kvalitativ litteraturstudie.

Under Vinterkriget, liksom hela andra världskriget syftade den svenska regeringens politik till att till varje pris undvika att dras in i kriget. De frivilliga var av en annan åsikt under Vinterkriget och tillsammans med politikerna var de tvungna att finna en lösning, så att Finlands kamp kunde stödjas utan risk för repressalier från Sovjetunionen eller dess bundsförvant Tyskland. Detta medförde att Sverige officiellt nekade till allt samröre med Finland under Vinterkriget, men att Sverige i praktiken bidrog med materiel, förnödenheter och personal. Den av regeringen förda politiken medförde att F19:s personal tvingades att arbeta i det fördolda och under finsk flagg. F19:s operativa uppgifter var att bistå det finska försvaret med flygspaning, att anfälla Sovjetiska mål, samt att vid behov stödja marktrupper och detta fick inte framkomma till de styrande i Moskva. Sovjetunionen misstänkte dock att Sverige var inblandat och försökte skaffa bevis som stödde deras teori. Eftersom all svensk militär som befann sig i Finland stred under finsk flagg fann de inga bevis som stödde denna.

Regeringens politik var framgångsrik och Sverige kunde stå utanför andra världskriget, men kostnaderna för detta var stora. F19 och de frivilliga stred för en sak som det svenska folket trodde på, de stred för frihet och demokrati, de stred för ett folk som tillhört Sverige under 600 år och de stred för en befolkning som till antalet var underlägset sin fiende. Det svenska folkets massiva stöd till Finland var också anledningen till att den svenska regeringen valde att agera under Vinterkriget. De ville inte förlora befolkningens förtroende. Denna uppsats behandlar konflikten mellan en fredsbevarande politik och en aktiv militär insats.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	1
1.1 Syfte och mål	2
1.2 Frågeställningar	2
1.3 Avgränsning	2
1.4 Forskningsläge	3
1.5 Material och källkritik	3
1.6 Metod	5
2 FRIVILLIGKÅREN	6
2.1 Svenska frivilligkåren	6
2.2 F19, en beskrivning	7
2.3 F19:s operativa uppgifter	9
2.4 F19:s resultat	14
2.5 Svenskarnas motivation till deltagande	16
3 SVENSK UTRIKESPOLITIK	19
3.1 Före 1930-talet	19
3.2 Mellan 1930 och 1939	20
3.3 Under Vinterkriget	22
3.4 Efter Vinterkriget	27
4 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	29
4.1 F19:s Uppdrag	29
4.2 F19 och politiken bakom	30
4.3 Svensk militär insats i ett krigförande land	32
4.4 Anledningar till regeringens stöd	33
4.5 Sovjetunionens reaktioner på svenskt deltagande i kriget	34
5 LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING	36
Bilaga 1, Anställningskontrakt	38
Bilaga 2, Tjänstgöringsbevis	40

1 INLEDNING

I dagarna gör Sverige sig redo att skicka ut Nordic Battle Group och SE01¹ till olika oroshärdar i världen. Nordic Battle Group är en av de snabbinsatsstyrkor som nu sätts upp av EU-länderna och som kommer att vara ett viktigt instrument i EU:s krishanteringsförmåga. För Försvarsmakten innebär åtagandet att tillsammans med Estland, Finland, Irland och Norge, ha en beredskapsställd snabbinsatsstyrka på minst 1 500 soldater.

SE01 står för stridsflyget inom organisationen och det är första gången sedan Kongokrisen som Sverige väljer att använda sig av flygvapnet i strid. När nu flyget och dess roll åter är aktuell känns det angeläget att titta på den första svenska flottilj som deltog i krig, nämligen F19, den 276 man starka frivilliga flygflottilj som regeringen valde att sända till Finland under Vinterkriget. Skillnaden de två mellan är dock stor. SE01 har regeringens välsignelse, F19 var ett politiskt problem.

I september 1939 bröt andra världskriget ut och Sovjetunionen som knutit ett avtal med Hitler och Tyskland, fick fria händer i Baltikum och Finland. Sovjetunionen ansåg att de behövde skyddsbarriärer västerut och framförde därför krav på att Finland skulle avträda områden vid Karelska näset, marinbasen Hangö, ett antal öar i Finska viken, samt ett område vid Finska Ishavskusten. Finland vägrade och som följd anföll Sovjetunionen i november 1939. Vinterkriget tog sin början utan krigsförklaring och trots att de båda länderna hade slutit en icke-angreppspakt 1932, samt att Finland förklarat sig neutralt vid Andra världskrigets utbrott hösten 1939². Den sovjetiska anfallsplanen i norr var att rycka fram till Torne älv och därmed avskärma Finlands landförbindelse med Sverige och västvärlden³.

Den svenska samlingsregeringen valde nu att inte förklara Sverige neutralt, utan betecknade landet som icke-stridande. Detta för att kunna stödja Finland med materiel och utrustning. Frivilliga svenskar kunde dessutom anmäla sig till den finska armén genom den Svenska frivilligkåren⁴. Som en del av den Svenska frivilligkåren gav regeringen klartecken att bilda en frivillig svensk flygflottilj, F 19 och cirka 270 män begav sig till Finland för att stödja deras kamp mot Sovjetunionen. Finlands sak var nu vår.

¹ SE01 står för stridsflyget inom Nordic Battle group.

² Andersson m.fl. 2003, s. 25

³ Söderback 1997

⁴ Frivilligkåren är en gemensam benämning på de frivilliga svenskar som stred i Finland under Vinterkriget

I detta arbete kommer jag att studera F19, samt sätta Sveriges frivilliga flottilj i samband med den politik som regeringen valde att föra under andra världskriget.

1.1 Syfte och mål

Syftet med detta arbete är att undersöka vilken roll den svenska flygflottiljen hade under Vinterkriget. F19 var i praktiken ett stridande militärt förband och bestod i huvudsak av militärer, detta till skillnad från den övriga Frivilligkåren som till stor del bestod av civila. Det är därför av intresse att sätta flottiljens uppdrag i samband med den svenska utrikespolitiken, politik som syftade till att stå utanför andra världskriget. Arbetets tyngdpunkt kommer att ligga på den svenska utrikespolitiken och sambandet mellan den och den frivilliga flottiljens operativa uppgifter.

1.2 Frågeställningar

Denna uppsats har ett flertal frågeställningar och jag kommer att besvara dem i tur och ordning.

- Vilka uppdrag hade F19?
- Hur harmonierade dessa uppdrag med den svenska politik som fördes under andra världskriget?
- Hur var det möjligt att genomföra en militär insats, i ett krigförande land, från svensk sida, med tanke på det politiska läget?
- Varför valde regeringen att stödja Finland i dess kamp?
- Hur reagerade man från sovjetiskt håll?

1.3 Avgränsning

Som framgår av titeln kommer jag i detta arbete att endast titta på den luftburna delen av den Svenska Frivilligkåren, F19, den svenska flygflottilj som var den första att delta i krig och som försvarade norra Finland mot Sovjetunionen under Vinterkriget. Anledningen till att jag endast tittar på F19 och inte på hela frivilligkåren är att arbetet annars hade blivit för omfattande, samt att de övriga frivilliga inte var ett militärt förband i samma omfattning som flottiljen. För att arbetet ska få ett sammanhang kommer jag dock att beröra bildandet av Frivilligkåren i samband med min presentation av F19.

När det gäller avgränsningen i tid kommer fokus att ligga på tiden mellan 1936, då Sveriges regering beslutar om en ny försvarsberedning och 1940 då Vinterkriget slutar. Jag kommer dock att beröra händelser och faktorer som ligger längre tillbaka i tiden för att förklara Sveriges bredvillighet att hjälpa Finland. Några djupgående analyser av hela Sveriges utrikespolitik under denna tidsperiod och då i synnerhet agerandet gentemot Danmark och Norge kommer inte att genomföras, eftersom det hade blivit allt för omfattande. För att sätta Sveriges agerande gentemot Finland i ett större perspektiv kommer jag dock att nämna några faktorer som spelade in när Sverige valde att inte agera i konflikten mellan Tyskland och de båda grannländerna.

1.4 Forskningsläge

Förvånansvärt lite material står att finna om F19 och dess medverkan i Vinterkriget. Endast knapphändig information finns om Frivilligkåren och dess olika delar och F19 är det område där det finns minst dokumentation. Forskningsläget kring Sveriges utrikespolitik under 1930 och 1940-talen är dock mycket bättre. Denna tidsperiod inom svensk politik har varit och är föremål för mycket forskning och skrivelser. Till denna del av uppsatsen finns det alltså en hel del publicerat. Anledningen till att jag valt att sätta de två ämnena i ett sammanhang beror på att väldigt få författare har sammankopplat dem tidigare och jag anser att det är av intresse att titta på avsteg från den av samlingsregeringen förda krigspolitiken. Efter efterforskning har jag lyckats hitta material som är passande för denna uppsats. En uppsats som behandlar F19, samt Sveriges strategi gentemot Finland och omvärlden innan och under Vinterkriget.

1.5 Material och källkritik

På Krigsarkivet i Stockholm och på Svensk Flyghistoriskförening återfinns mycket av det arkivmaterial om F19, som idag är bevarat. Eftersom att en resa till Stockholm inte har varit aktuell och att Krigsarkivet, samt Svensk flyghistoriskförening inte lånar ut sitt arkivmaterial bygger mycket av mitt arbete på sekundära källor. På Museet på F21 i Luleå finns ett antal krigsdagböcker som vittnar om de aktioner som utfördes under Vinterkriget och jag har med stort intresse tittat på dessa. På museet, som drivs av Veteranklubben Alf med Stigbjörn Lundberg i spetsen, finns även en liten utställning om F19.

Sveriges Television och Sveriges Radio Norrbotten har båda dokumenterat intervjuer med personal från F19. Detta material har varit ovärderligt då det gäller den mänskliga aspekten av

arbetet. En man som anses ha bidragit mycket till dokumentation och forskning kring F19 är Greger Falck. Han har tillsammans med Svensk Flyghistoriskförening gett ut *F19 en krönika*. Som deltagare i flottiljen under Vinterkriget har han skrivit ner sina och sina kamraters erfarenheter, samt dokumenterat flottiljens arbete. Boken bygger på de primärkällor som återfinns hos Svensk flyghistoriskförening. Eftersom mycket av forskningen kring F19 och dess arbete utgår från denna bok kommer den att ha en central ställning i mitt arbete. Björn Bjuggren, även han pilot under Vinterkriget, har skrivit ner sina upplevelser i boken *Svenska flygare i Österled*. Även denna bok har fått ta stor plats i arbetet, då den är en förstahands beskrivning av F19 och dess arbete. Eftersom båda böckerna bygger på personliga upplevelser och erfarenheter tillskriver jag dem stor trovärdighet. En aspekt som kan vara negativ är att personerna som deltagit i aktionerna och i F19:s arbete kan ha en tendens att försköna det som hände, men mycket av de fakta som återfinns i böckerna bekräftas av andra källor, som till exempel *Svenska frivilliga i Finland 1939 – 1940*, utgiven av Förbundet Svenska Finlandsfrivilliga.

Mycket av den litteratur jag använder mig av för att titta på Sveriges regerings agerande under och innan Vinterkriget behandlar inte specifikt Finlandsfrågan utan tar ett samlat grepp om svensk politik under 1900-talet. Litteraturen har ändå stor betydelse för uppsatsen då Vinterkriget utspelar sig under denna tidsperiod. De främsta källorna som behandlar Finlandsfrågan är *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1940* av Krister Wahlbäck och *Solidaritet på prov, Finlandshjälp under Vinterkriget* av Erik Carlquist, utöver detta har jag tagit del av utrikesutskottets memorialprotokoll som finns nedtecknade i boken *Samråd i krigstid*. Böckerna ger en inblick i det maktspel som företrädde regeringens agerande, samt vilka tankar som var avgörande i beslutsfattarprocesserna. Källorna anser jag vara pålitliga då informationen som förs fram stöttas av andra källskrifter som jag kommit i kontakt med. Dessutom är *Samråd i krigstid* en direkt återgivning av de diskussioner som tog plats i utrikesutskottet 1940. Det går dock inte att bortse från att mina källor inte är primärkällor och bör beaktas med detta i åtanke. För att ytterligare belysa den svenska samlingsregeringens arbete under 1930-talet har jag använt mig av *Per Albin och Kriget* av Alf W Johansson, *Modern svensk politisk historia* av Stig Hadenius, samt *Socialdemokratin och den svenska utrikespolitiken* som är utgiven av det Utrikespolitiska Institutet. Dessa böcker ger en samlad bild av regeringens arbete och dess slitningar och har hjälpt till att ge en ökad förståelse för samlingsregeringens handlande.

1.6 Metod

Uppsatsen är både kvalitativ och kvantitativ till sin natur. Det kvantitativa inslaget är en omfattande litteraturgenomgång och analys. Faktadelen som presenteras och diskuteras en ämnesdel i taget står för det kvalitativa. Anledningen till att jag valt detta upplägg är att uppsatsen ska vara lättorienterad och överskådlig.

De resultat som presenteras anser jag ha hög reliabilitet eftersom flera ögonvitnesskildringar, vid en analys, ger en gemensam bild. Att fler forskare nått fram till liknande resultat påvisar tillförlitlighet. Fler primärkällor hade gett arbetet en högre validitet, men jag anser att arbetet kan tillskrivas en relativt hög giltighet då de källor jag valt varit relevanta för ämnet som behandlats. Slutligen bestäms generaliserbarheten i arbetet av både fakta och analys av materialet och jag anser att de resultat som diskuteras och presenteras kan anses som rimliga. Dock finns det en del frågor som skulle ha kunnat behandlas mer ingående om jag haft tillgång till det material som återfinns i ovannämnda Stockholms arkiv.

2 FRIVILLIGKÅREN

En undersökning, gjord 2000, bland finländska ungdomar visade att över hälften av de tillfrågade ansåg att Sverige gav Finland otillräckligt stöd och hjälp under Vinterkriget och att det inte fanns anledning till tacksamhet. 40 procent trodde att inga svenskar deltagit i kriget och 14 procent var säkra på att uppgifter om svenskt deltagande var felaktiga⁵. Jag anser att det därför är av vikt att belysa den insats som människor faktiskt gjorde. Vi kan inte glömma bort de som stred, sårades eller dog för att försvara Finland. Under Vinterkriget kom cirka 9000 frivilliga svenska att strida för Finlands frihet. Dessa var organiserade i en Frivilligkår. Kåren var sanktionerad av den svenska regeringen, men de stridande var anställda av den finska militären. För att ge en bakgrund till den del av kåren som mitt arbete kommer att beröra följer här en kort beskrivning av Svenska Frivilligkåren.

2.1 Svenska Frivilligkåren

Vinterkriget bröt ut på hösten 1939 och i Sverige började opinionen tala för att ge Finland stöd. Uppsättandet av den Svenska Frivilligkåren tog sin början under mottot ”*Finland sak är vår*”. Inom försvarsstaben påbörjades arbetet med att förbereda för en Svensk Frivilligkår (SFK) till Finland. Förutom tre bataljoner⁶ planerades det även för ett frivilligt flygförband. Anledningen till att Sverige, som förklarat sig neutralt, aktivt kunde stödja en av de stridande parterna var att i konflikten mellan Sovjetunionen och Finland hade Sverige inte förklarat sig för neutrala, utan som ”icke krigförande”. På så vis ansåg sig regeringen ha rätt att tillhandahålla de finländska trupperna med materiel och flygplan till en Svensk Frivilligkår. Den 14 december 1939 gav regeringen tillstånd att ett sådant förband fick bildas och den första transporten av frivilliga ägde rum den 21 december⁷. Den svenska regeringen påbjöd offentlig tystnad kring Frivilligkåren. Media skulle inte skriva om kåren eller göra reklam för rekryteringen av frivilliga. Sekretessen kring SFK lättade dock så småningom, i första hand till följd av en begäran från Finlandskommittén⁸ till regeringen den 18 december 1939.

⁵ Järv 2006, s. 57

⁶ Bataljon: militärt förband som ofta är specialiserat för en viss uppgift. En bataljon är en underavdelning till en brigad eller ett regemente, och består vanligen av mellan fyra och sex kompanier. Antalet soldater i en bataljon varierar mellan 400 och 1 200 man.

⁷ Andersson m.fl. 2003, s. 25

⁸ Finlandskommittén: den organisation som hade det övergripande ansvaret för de militära insatserna i Finland. Dess uppgift var att rekrytera och utrusta en svensk militär och frivilligkår.

Till frivilligkåren anmälde sig 12 705 man, av dessa enrollerades 8 260. Frivilligkåren bestod av ett genomsnitt av den manliga befolkningen. Hälften av de enrollerade var arbetare av olika slag, det fanns industriarbetare, studenter, byggjobbare, chaufförer, bönder och så vidare, endast 7,6 procent var underofficerare och stamanställt underbefäl⁹ och bara 2,2 procent var officerare. En femtedel av de frivilliga var inte vapenövade. Två tredjedelar var mellan 20 och 30 år. Geografiskt sett var anslutningen störst i Stockholm. Norrbottens län hade även de en stor andel frivilliga¹⁰. Alla hade dock en sak gemensamt, viljan att hjälpa ett grannland. Utöver de som deltog i frivilligkåren kom drygt 500 svenska medborgare att ingå i andra reguljära finska förband¹¹.

2.2 F19, en beskrivning

F19 är benämningen på den svenska frivilliga flygflottilj som under Vinterkriget mellan Finland och Sovjetunionen 1939-1940 stred på Finlands sida under ett par månader. Här nedan följer en kort beskrivning av flottiljens sammansättning.

Vid Vinterkrigets utbrott bestod det finska flygvapnet av tre flottiljer, alla illa rustade för krig. De få, omoderna flygplan som fanns räckte endast till för strider i södra och mellersta Finland. För flyginsatser i norr fanns inga resurser och det var här som Sveriges frivilliga fick göra en insats. För att kunna göra en insats i Finland utan att den svenska regeringen involverades sattes den svenska frivilligkåren upp, samt organiserades på finsk mark¹².

Den åttonde december 1939 beslutade Sveriges regering att flygvapnet fick sända flygplan till Finland och den 14 december gav de tillstånd för ett bildande av en svensk frivillig flottilj. Den 22 december utfärdades den första flottiljorden berörande förbandets sammansättning, utrustning och transport norröver¹³. Detta trots att Flygvapnet ansågs vara den svagaste länken i det svenska försvaret. Hösten 1939 förfogade det över 72 bombplan, varav 57 var stridsdugliga och 52 jaktplan varav 33 var operationsdugliga. Av dessa sändes 16 plan, 12

⁹ Stamanställt underbefäl: Yrkesmilitär av lägre befälsgraden.

¹⁰ Claeson m.fl. 1989, s. 61f

¹¹ Gyllenhaal, Westberg 2004, s 226f

¹² Andersson m.fl. 2003, s. 25

¹³ Kindberg 1957, s.45

jaktplan och fyra bombplan till Finland¹⁴. Den nionde ryska armén var F19:s huvudmotståndare, den förfogade över totalt 250 flygplan, mot frivilligflottiljens 16¹⁵.

Arbetsgruppen som tillsattes för att utforma en frivillig flottilj fick följande direktiv från flygstabschefen¹⁶:

- Planera för en jaktdivision och en bombdivision.
- Flygförbandet ska utgå från de operationsklara beredskapsdivisionerna.
- Organisera en liten flottiljstab och markenhet.
- Tillförsel av ammunition, drivmedel, reservdelar och så vidare, ska kunna komma direkt från Sverige.
- Flygvapnets förbandschefer ska kunna lämna svar med namn på frivilliga senast den 16 december¹⁷.

Vid en titt på F19 kan vi konstatera att flottiljen var ett elitkompani, det gick ett befäl på två meniga. Sammansättningen av flottiljen skilde sig därmed väsentligt från resten av Frivilligkåren. Av förklarliga skäl var de flest militärer med kompetens att driva och sköta en flottilj, samt flyga stridsflygplanen som deltog i F19:s regi. Flottiljen leddes av flottiljchef Hugo Beckhammar och hans underordnade var till största delen unga personer mellan 20 och 30 år¹⁸. Rent allmänt hade finlandsopinionen starkast stöd bland akademiker, militärer och författare, det vill säga bland de grupper som hade starkast relation till de svenskspråkiga grupperna i Finland. Detta berodde på att de ansåg att de historiska banden var av stor vikt och de kunde sin Runeberg och sin Topelius. De såg även Finland som en säkerhet gentemot en sovjetisk expansion. Vidare hade många av dem personliga band till Finland, då många släkter efter 1809 hade splittrats i en svensk respektive en finsk gren. Många av dem var även gifta med finländare¹⁹.

Den 28 och 29 december 1939 avreste F19:s stab²⁰ till Finland för att försöka säkra den norra delen av landet. Förbandet som reste bestod av en flottiljstab, en jaktdivision, en lätt bombgrupp, samt ett stationskompani. Flottiljstaben hade till uppgift att leda, utforma och utvärdera verksamheten. Jaktdivisionen syftade till att möta fientligt flyg i luften och

¹⁴ Johansson 1984, s. 62

¹⁵ Nelson 2000, s.26

¹⁶ Flygstabschef: den befattningshavare som i fred ledde Flygvapnet och dess utveckling.

¹⁷ Häger, Willius 1988, Elddopet över Sallavägen

¹⁸ Falk 1988, s. 23f

¹⁹ Hadenius m.fl. 1991, s. 141

²⁰ Stab: grupp av höga militärer, befälhavare som har till uppgift att leda och överse arbetet inom försvaret.

bombgruppen hade till uppgift att bomba mål på marken. Stationskompaniet var markpersonalen som servade flygplanen och laddade kulsprutorna. Totalt kom F19:s personal att omfatta 276 personer, varav två var kvinnor.

Innan avresan till Finland var all militärpersonal tvungen att begära och få beviljat avsked ur det svenska försvaret. Anledningen till detta var att Sverige skulle kunna svära sig fri från all inblandning i kriget. En av anledningarna till att Sverige officiellt ville hålla sig utanför kriget var rädsla för repressalier från Sovjetunionen eller Tyskland. Vid ankomsten till Finland fick personalen på F19 skriva på ett avtal med den finska regeringen angående fullgörande av tjänst i republiken Finlands krigsmakt och som frivillig förbinda sig att tjänstgöra i den under svenskt befäl. De avresande hade garanterats inträde i den svenska militären igen vid krigsslut²¹²².

Även om de svenska soldaterna var anställda av den finska armén, blev de ekiperade av det svenska försvaret. Som uniform använde F19 den svenska arméns nya modell/39, men de bytte ut original knapparna mot finska och de satte även dit det finländska flygvapnets emblem på axelklaffarna. Anledningen till att de kunde ikläda sig en svensk uniform var att den aktuella modellen ännu inte tagits i bruk i Sverige²³. För sin tjänst i F19 målades de svenska flygplanen i aluminiumbrons med partiellt kamouflage i olivgrönt och försågs med det finska nationalitetsmärket, den blå Svastikan, det blå hakkorset, på vit botten. Jaktdivisionens flygplan försågs också med bokstavskoder i gult målade på sidrodret²⁴.

Efter krigsslutet avvecklades SFK och F19 ganska snart. Personalen hemförlovades och de ingångna avtalen med Finland slutade att gälla. Material och manskap behövdes hemma i Sverige för att förstärka det inhemska försvaret. Samtliga personal belades med yttrandeförbud vid hemkomsten²⁵.

2.3 F19:s operativa uppgifter

Den elfte januari, endast ett dygn efter att flygarna hade landat i Finland var det dags för det första uppdraget. Svenska flygare var under Vinterkriget för första gången ute på

²¹ Falk 1988, s. 25

²² Bilaga 1, Anställningskontrakt

²³ Andersson m.fl. 2003, s. 26

²⁴ Söderback 1997

²⁵ Falk 1988, s 179

krigsuppdrag, visserligen under finsk flagg och med finska nationalitetsmärken, men det var ändå den första aktiva insats som det svenska flyget någonsin gjort. Detta betydde att de inte visste riktigt vad som väntade och vad som kunde förväntas av dem och det visade sig snart²⁶. F19:s operativa uppgifter kom att ändras efter första uppdragets genomförande, ett uppdrag som visade på brister i den svenska flottiljens utrustning och uppsatta förväntningar. Detta eftersom man vid första striden, den elfte januari förlorade tre bombplan. Den 23 januari störtade ytterligare ett svenskt plan, denna gång var det ett jaktplan av modellen Gladiator. I slutet av februari hade av tolv ursprungliga jaktplan, ett förlorats i strid, ett havererat vid landning och på tre hade motorerna skurit och av de fyra bombplanen hade tre störtat²⁷. Den 16 februari anländer dock förstärkning i form av ett nytt bombplan och det medförde att bombflygningarna över norra Finland kunde utföras mer effektivt. I mars fick de stridande besked om att den svenska regeringen beställt ytterligare flygplan till flottiljen. Dessa hann dock inte anlända från Italien innan krigsslutet. Det kan tyckas underligt att Sverige beställde flygplan från det fascistiska Italien, men det fanns en orsak. Sverige hade tidigare beställt plan från USA, men 1940 stoppades dessa leveranser med motiveringen att krigsläget i Europa nu gjorde det ”säkerhetsmässigt olämpligt för export av krigsmateriel till Sverige”²⁸. För att täcka det behov som det svenska flygvapnet hade vände sig Sverige nu till Italien. Sverige hade tidigare lagt in order hos Tyskland, Holland och Frankrike, men utan att leveranser kunnat ske innan krigsutbrottet i september 1939. Att en affär med Italien var möjlig beror på att Italien våren 1940 ännu inte hade inträtt i kriget. Flygförvaltningen köpte därför 216 flygplan av dem²⁹.

Här nedan följer en överblick av de uppgifter som tilldelades och genomfördes av flottiljen: Under hela Vinterkriget var F19:s huvudsyfte att användas för operativa uppgifter i norra Finland. Flottiljen skulle vara direkt underställd den Svenska Frivilligkåren, med Generallöjtnant Ernst Linder i spetsen. Chefen för det finländska luftförsvaret skulle dock lämna direktiv och anvisningar för att säkerställa samarbetet mellan det frivilliga svenska flygförbandet och de finländska flygstridskrafterna³⁰.

²⁶ Andersson m.fl. 2003, s.29

²⁷ Bjuggren 1942, s. 102

²⁸ Svensson 2008

²⁹ Svensson 2008

³⁰ Bjuggren 1942, s. 32

Vid Vinterkriget början var F19:s order att anfälla fiendens förbindelser, trupperhopningar och flygbaser, samt genom flygspaning söka och fastställa fiendens styrkor och operationsriktningar. Till sist skulle de försvara Torneå, Kemi, Uleåborg mot flyganfall samt understödja marktrupperna³¹.

Efter den elfte januari, då tre bombplan störtade, tvingas F19 att revidera sin taktik och slutsatserna, blev:

- Flygattacker med bombplanet Hart kan endast ske i mörker och mot utvalda mål.
- Flygspaning under dagtid ska ske med den ensitsiga jaktflygplanet Gladiator och därmed ske med ögonspaning och endast i undantagsfall kan kamera nyttjas.
- Flygspaningen ska prioriteras.
- Jaktstridsledning och främre flygbaser ska förläggas så långt österut som möjligt.

Den 24 januari fastslås F19:s nya uppgifter i en kårorder från SFK, de lyder:

- Spana mot sovjetiska ställningar och trupprörelser i Märkäjärvi–Salla–Saija-avsnittet.
- Jaktförsvara Kemi – Torneå och Uleåborg. Den första februari lades Rovaniemi till på listan över städer som skulle jaktförvaras.
- Anfälla förbindelser och flygbaser.
- Attackflyg med Hart får endast ske efter särskilt tillstånd av chefen från SFK.

Spaningsarbetet blev nu den del av uppgifterna som fick störst prioritering. Anledningen till restriktionen var att flyget måste hushålla med sina krafter tills dess att marktrupperna behövde dem³². Jaktförsvaret av ovannämnda städer blev successivt allt viktigare och totalt avvärdades 35 bombanfall. De svenska bomplanen anföll oftast under natten och deras mål var främst flygplatser, staber, kolonner och kvarter.

Flottiljens operationsområde mätte 500 km i nord-sydlig och 200-300 km i öst-västlig riktning. Det motsvarade mer än en fjärdedel av Sveriges yta och ungefär halva Finlands. Det var en omöjlig uppgift och verksamheten fick begränsas till de områden som nämnts ovan³³. Eftersom F19:s verksamhetsområde var så stort kom baserna att spela en stor roll för F19:s operativa uppgifter. Deras läge avgjorde om de uppdrag som tilldelades flottiljen skulle kunna

³¹ Nelson 2000, s.27

³² Falk 1988, s. 94f

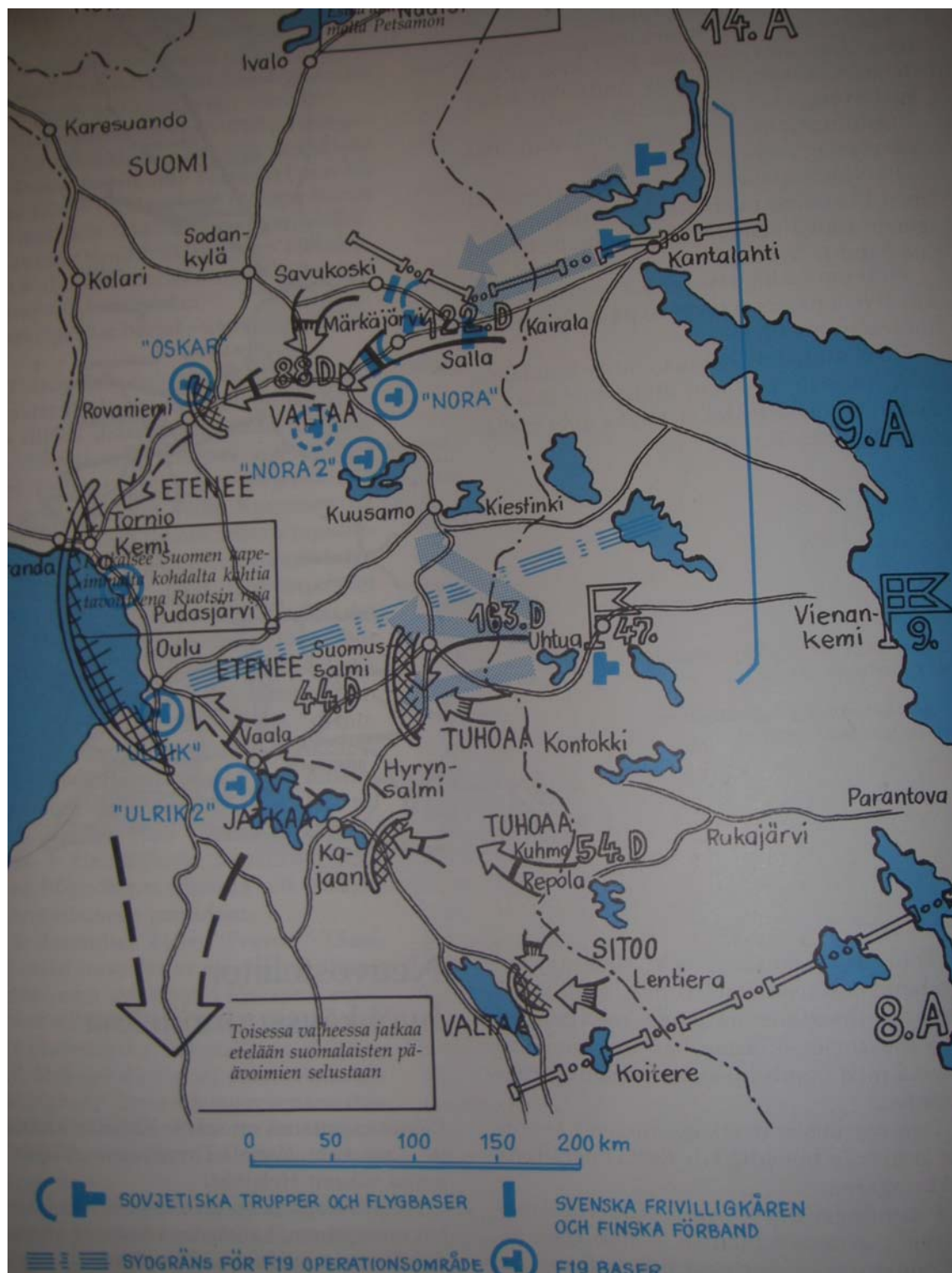
³³ Bjuggren 1942, s. 33f

genomföras. Huvudbasen för F19 blev en sulfitfabrik söder om Kemi vid Veitsiluoto. Flygfält blev den frusna fjärden vid fabriken. Eftersom F19 fick tillförsel av drivmedel, ammunition och reservdelar direkt från Sverige var basen vid Kemi central för flottiljens krigsföring³⁴. De svenska flygplanens prestanda medgav inte att flottiljen skulle kunna lösa sina operativa uppgifter från huvudbasen i Veitsiluoto då avståndet till Sallavägen och fronten var över 200 km och jaktflygplanen hade en aktionsradie på drygt 150 km och bomplanen på drygt 200 km. Det innebar att den svenska flottiljen tvingades att anlägga baser närmare fronten. Baserna var tvungna att ligga i närheten av telefonledningar och vägar så att logistiken skulle fungera. Flottiljen anlade baser vid Märkäjärvi, Rovaniemi, Kemijärvi, Uleåborg Posion och Nimisjärvi. Förbandet tvingades dela upp flygplanen så att de kunde täcka upp de arbetsuppgifter de tilldelats. På många platser fanns det endast ett flyg³⁵.

³⁴ Kindberg 1957, s. 46

³⁵ Falk 1988, s. 42

Figur 1, karta över F19:s basposterings och operationsområde

Källa: Falk 1988, s. 16

Trots det dåliga materiella läget var kårens största bekymmer kölden. Frysskador och influensa var vanligt förekommande³⁶. Det krävdes uppfinningsrikedom för att hålla motorerna vid liv och ladda kulsprutor och hänga bomber när medeltemperaturen under januari 1940 var minus 33 grader i norra Finland³⁷.

2.4 F19:s Resultat

Under de 62 dagar som den svenska flottiljen deltog i Vinterkriget var 60 flygdagar. På meritlistan kan vi räkna sex fientliga jaktplan, sex bombplan. De egna förlusterna uppgick till tre bombplan och två jaktplan. Tre personer omkom och två blev tillfångatagna. De omkomna var löjtnant A. R Zachau, fänrik J M Sjökvist och flygingenjör S. Å Sjökvist³⁸. De tillfångatagna var Arne Ljung och Per Sterner. De båda tillfångatagna svenskarna fördes först till de sovjetiska truppernas huvudkvarter norr om Ladoga. Där förhöordes de om sin roll i Vinterkriget, samt deras nationalitet. Förhören var mycket hårda och utan hänsyn till Genèvekonventionen. NKVD-officerarna³⁹ frågade om militära förhållanden och ville att piloterna skulle underteckna ett papper som bevisade att de var utsända av den svenska staten. De ville också att svenskarna skulle uppmana sina kamrater i Frivilligkåren att lägga ned vapnen. Efter en vecka i ensamcell i minusgrader fördes Jung och Sterner till en uppsamlingsplats för finska krigsfångar i närheten av Vologda. I Vologda fortsatte förhören - även efter freden den 13 mars. Från Vologda fördes Jung till NKVD:s huvudbyggnad i Leningrad. Han placerades i en cell och varje halvtimme kontrollerades han av en vakt och en överste förklarade att han skulle skjutas klockan sex, fjärde dygnet försökte han ta sitt liv, men misslyckades. Sovjetunionen försökte tillslut värva honom som spion. Den tionde maj utväxlades han mot Sovjetiska soldater vid den nya gränsen nordväst om Viborg, tillsammans med Sterner, som tidigare förts till Moskva, samt tre svenska frivilliga ur Grafströms jägarkompani.

Den 23 januari fick F19:s bombflyg klartecken för att lyfta. På det följde sex nattliga attacker. Det var så många som vädret tillät. Den materiella verkan var ringa, medan den psykologiska

³⁶ Häger, Willius 1988

³⁷ SMHI, 20080420

³⁸ Bjuggren 1942, s 128

³⁹ NKVD folkkommissariatet för inre angelägenheter, det vill säga det sovjetiska inrikesministeriet.

var stor. Detta beror till stor del på att fienden tvingades gardera sig mot attacker och släcka de bivackeldar som höll manskap och djur varma. Köld och mörker var mäktiga fiender⁴⁰.

Den sovjetiska armén fick underrättelser om flygets förehavanden, basering och beredskap från agenter inom det finska försvaret och undvek i största möjliga mån att nalkas ett mål om flygplan från F19:s jaktdivision fanns på plats. Detta uppmärksammades av flottiljchef Hugo Beckhammar och det gjorde i sin tur att jaktflygplanen kunde spridas ut till flera viktiga orter samtidigt. På så vis kunde jaktplanen trygga ett betydligt större område med städer och järnväg än vad som annars skulle ha varit möjligt. Ryssarnas obenägenhet att ta upp strid med F19:s jaktplan medförde till och med att jaktflygarna gick upp med fastfrusna kulspurtor och ”*bluffen lyckades allt som oftast*”⁴¹. F19 försvarade framförallt de finska orterna i norr, Rovaniemi försvarades i 43 dagar, Posio i 8 dagar, Uleåborg i 54 dagar, Vaala i 11 dagar och Kemi – Torneå i 60 dagar.

Praktiskt bidrog de svenska flygarna till att:

- Hindra det sovjetiska flyget att bereda vägen för de sovjetiska arméernas framträngande, dels västerut för att bryta de livsviktiga landförbindelserna med Sverige, dels söderut med risk för förödande flankanfall mot den finska huvudförsvarslinjen.
- Innan det svenska frivilligflyget började operera från sina baser fanns det inte ett enda finländskt flygplan norr om Vasa. Luftförsvaret hade medvetet lämnat ett tomrum i norr för att kunna kraftsamla vid Karelska näset och till skydd för Helsingfors. Detta gjorde att de sovjetiska flygarna kunde härja fritt i luften över norra Finland och F19 hindrade dem i deras utövning.
- Genom flygspaning långt öster om de sovjetiska linjerna kunde F19 hålla högkvarteret välinformerat om fiendens förehavanden.
- Hålla den viktiga järnvägen mellan Sverige och Uleåborg säkrad och öppen och därmed trygga proviantering och materialtransporter till Finland.
- Minska bombningarna av civila mål, detta berodde till stor del på att de sovjetiska bombarna undvek F19:s operationsområde.⁴²

⁴⁰ Claeson 1989, s. 182

⁴¹ Kindberg 1957, s.56

⁴² Falk 1988, s. 135

Av betydelse för Sverige och svenskarna var att den svenska armén fick tillfälle att prova materiel, organisation och sitt soldatmaterial under hårda förhållanden. Detta gav värdefulla lärdomar och erfarenheter⁴³.

2.5 Svenskarnas motivation till deltagande

Anledningarna till deltagande var många och det finns inte en förklaring som täcker upp och svarar på den komplexa frågan om varför man var villig att dö för ett annat land. Förklaringarna som ges nedan kan dock ge en inblick i de känslor och tankar som föregick beslutet att ta värvning i den finska armén. Skälen var antingen personliga, av familjekaraktär, traditionsbundna, politiska eller krigsromantiska. Vi kan se att den svenska aktivismen levde upp i två skilda befolkningsskikt. Ett överklassskikt med fosterländsk känslgrundval och med relationer till den svenskspråkiga överklassen i Finland och ett industriarbetar skikt med ideologisk kampinställning⁴⁴.

Den första anledningen som de intervjuade nämner är att Runebergs hjältepos *Fänrik Ståls Sägner* och sångerna om *Soldatgossen* och *Sven Dufva* gjorde att de kände starkt för Finland och dess hjältar och det fanns en beundran för Finland och det finländska⁴⁵. Enbart en beundran för Finland räckte dock inte till deltagande. För flygarna var de starka vänskapsband som förenade de svenska och de finska flygarna avgörande. Vid flera tillfällen hade de gästtat varandra och utbytt erfarenheter. Vänskapsband hade knutits och vuxit sig starka. För medlemmar av det svenska flyget var det därför naturligt att vilja hjälpa sina vapenbröder⁴⁶. En annan orsak som var avgörande för många militärer var att fienden var kommunist. Sedan 1928 hade militären, med regeringens godkännande, inrättat en upplysnings- eller underrättelsebyrå, UB. UB syftade till att kartlägga och kontrollera kommunister i Sverige. Denna utvecklades 1934 till att bli ett kommunistregister. I detta fanns alla landets kända och misstänkta kommunister registrerade. Mer än 100 000 personer fanns med i rullorna. Anledningen till detta arkiv var att man oroades över att kommunisterna med våld skulle ta makten i landet och införa diktatur. Då en militärkupp var det som fruktades, skärptes kontrollen av all militärpersonal⁴⁷. Vid Vinterkriget utbrött drabbades kommunisterna i

⁴³ Claeson m.fl. 1989 s. 188

⁴⁴ Boberg, Wahlbäck 1966, s. 39

⁴⁵ Claeson m.fl. 1989, s. 188

⁴⁶ Bjuggren 1942, s. 9

⁴⁷ Molin 1982, s. 46

Sverige av förföljelser och hot. De svenska medborgarna var oroad över Röda arméns närvaro i Finland och man fruktade landsförräderi av kommunisterna om Sovjetunionen gick över den svenska gränsen⁴⁸.

Finlands envishet och oräddhet väckte beundran. Detta var en kamp mellan David och Goliat, mellan diktatur och demokrati, för det goda gentemot det onda och svenskarna gick villigt till SFK:s kontor för att anmäla sig⁴⁹. De frivilliga ville till Finland för att slåss på de underlägsna finländarnas sida och för att lära sig militäryrket bättre, för att de sedan skulle kunna tillämpa denna kunskap vid en konflikt i Sverige. Anledningen till att den kunskap soldaterna skaffade sig i Finland kunde tillägnas vid en konflikt i Sverige berodde på att de geografiska och klimatologiska förhållandena i norra Finland, liknade de Sverige hade att räkna med i ett eventuellt krig på hemmaplan. Utöver det tvingades F19 att kämpa under liknande styrkeförhållande som skulle bli verklighet vid ett reellt krig på svensk mark, det vill säga ett underläge⁵⁰.

Många kände stor medkänsla med Finland, den grundade sig på en gemensam kultur och historia. Det finska rytteriets insatser i vår krigshistoria hade tidigt lagt grunden för beundran hos många soldater och de svenska frivilliga i Finland ville verka för att de mångåriga banden mellan Sverige och Finland bevarades, vårdades och utvecklades⁵¹. Vid konflikten som här behandlas måste man därför titta på frågan om etnicitet och territorium. Det nationella territoriet definieras som en moralisk enhet, medan det statliga territoriet definieras som en legalisk enhet. Finlandssvenskarna kunde därför räknas som en del av Sverige och ansågs vara i behov av stöd från de svenska trupperna⁵². Överhuvudtaget hade den finska folkgruppen haft en stor betydelse för uppbyggnaden av den svenska nationalstaten. Sedan 1200-talet hade den svenska integrationspolitiken syftat till att inlemma finländarna i Sverige och det var inte läge att vända ryggen åt dem nu. Dessutom hade finska och svenska medborgare stridit tillsammans förr, skillnaden var att nu var det finska språket gällande och tidigare hade det varit det svenska⁵³.

⁴⁸ Molin 1982, s.48

⁴⁹ Claeson m.fl. 1989, s. 46

⁵⁰ Kindberg 1957, s. 40

⁵¹ Gyllenhaal, Westerberg 2004, s. 10ff

⁵² Elenius 2001, s. 401

⁵³ Elenius 2001, s. 410

Till sist kom en stigande oro och skräck inför den hotfulla omvärlden och den osäkra framtiden. De stridande ville hindra Sovjetunionens framfart så att kriget inte skulle drabba Sverige, man ville inte sitta överksam och vänta⁵⁴. Som sista anledning kan spänning nämnas. Nationen Sverige befann sig inte i krig. Och några av de stridande ville uppleva frontens spänning. Flera av personalen som var stationerad på F19:s huvudbas ville se striderna och begärde förflyttning till fronten. De ville kämpa för Finlands sak. De ville uppleva krigets verklighet⁵⁵.

⁵⁴ Häger, Willius 1988

⁵⁵ Gyllenhaal, Westberg 2004, s. 9

3 SVENSK UTRIKESPOLITIK

Sveriges och Finland öde har under många årtionden varit förbundna med varandra. Jag kommer här att kortfattat synliggöra relationen och politiken länderna mellan. Endast politik som kan härröras till Sveriges agerande under Vinterkriget och till finlandsfrågan kommer här att lyftas fram. Politikernas agerande visade inte på samma vilja att stötta Finland som folkets. Deras agerande syftade till att hålla kriget borta från svenskt territorium, samt tillgodose opinionens krav utan att bli direkt inblandade i kriget.

3.1 Före 1930-talet

Sverige och Finland hade ett månghundraårigt samröre före 1809, detta resulterade i en likriktad utrikespolitik under stormaktsallianser, en gemensam kultur, en respekt för ett gemensamt hot från öster och en gemensam krigshistoria. Det gemensamma hotet var och förblev Sovjetunionen. Detta medverkade till det svenska gensvaret gentemot Finland 1939⁵⁶.

Förlusten av Finland 1809 var en drastisk försämring av Sveriges strategiska läge. Genom erövringen av Finland hade Sovjetunionen flyttat fram sin gräns till Torneälv i norr och Ålands närhet till Stockholm oroad. Att ytterliggare en gång hamna i detta läge ville man undvika⁵⁷. Detta berodde på att man under hela 1800-talet hade sett Sovjetunionen som det stora hotet i svensk utrikespolitik. Detta synsätt var fortfarande aktuellt inom militära kretsar vid andra världskrigets utbrott⁵⁸. Detta synliggjordes inte minst av de kommunistregister som militären upprättade och ansvarade för.

1923 utkom en bok av generalstabskapten Axel Rappe, *Sveriges läge - En krigspolitisk studie*. I den fastslogs det att det yttre hot som Sverige hade att beakta var Sovjetunionen. Vidare påpekades det att Sveriges och Finlands intressen sammanföll. Den finländska armén kunde inte någon längre tid stå emot ett anfall från öst och för att stabilisera ett hypotetiskt krigsläge måste Sverige sända trupper över Bottenviken, skyddat av flyg och flotta. En allians de två länderna mellan skulle kunna hindra ett sovjetiskt angrepp. 1924 knöt de två försvaren nära kontakter då de finländska officerarna fick ta del av undervisningen på Sveriges

⁵⁶ Agrell 2000, s. 21

⁵⁷ Hugemark 1986, s. 47

⁵⁸ Hugemark 1986, s 57

krigshögskola och svenska officerare stod som lärare på den nyöppnade finska. Allt sanktionerades av den svenska regeringen⁵⁹.

3.2 Mellan 1930 och 1939

Under 1920 och 1930 talen fanns det planer på en allians mellan Finland och Sverige. Diskussionerna kring en sådan allians syftade till att hindra Finland från att söka stöd någon annanstans. Anledningen till detta var att man fruktade en Finsk orientering söderöver, mot Tyskland. Detta berodde på att Tyskland hade varit en bundsförvant under Frihetskriget. Tyskland hade varit den enda land som gett direkt militärt stöd till den finska befrielsearmén. Sverige hade nekat dem assistans. Sverige och Finland undertecknade dock inga papper och inga garantier gavs, men förberedelser fanns. När de svenska åtagandena synades var det för sent för Finland att söka andra alternativ och de stod ensamma 1935 vädjade Finland om stöd och hjälp med försörjning vid ett eventuellt angrepp mot nationen. Sverige tillmötesgick denna förfrågan⁶⁰. Ett löfte som senare infriades.

Finland tecknade i samband med denna uppgörelse ett avtal med Bofors, avtalet syftade till att i fredstid beställda varor skulle ge ökad möjlighet till leveranser även vid ett krigstillstånd⁶¹. På sommaren 1939 ansåg Finland att deras behov av vapen brådskade och den svenska regeringen levererade då materiel som var avsedda för andra beställare, men som hade blivit belagda med exportförbud av NF. Sverige gav även ur sina egna militära förråd⁶².

1936 kom det ett nytt försvarsbeslut och den nedrustning som pågått sedan första världskriget avbröts. Försvaret skulle nu upprusta. I försvarsbeslutet framgick bland annat att en gemensam försvarsstab skulle upprättas och att flygvapnet skulle öka med 50 %. Istället för fyra flygkårer upprättades efterhand 7 flottiljer, allt på grund av den ökade oron i Europa. Vid krigsutbrottet 1939 var den svenska militären i ett uppbyggnadsskede och illa rustat för krig. Detta var speciellt kritiskt med tanke på Sverige riskerade att bli indragen i en eventuell stormaktskonflikt⁶³.

⁵⁹ Claeson m.fl. 1989, s. 30

⁶⁰ Agrell 2000, s. 55

⁶¹ Wahlbäck 1964, s. 13f

⁶² Wahlbäck 1964, s. 174

⁶³ Falk 1988, s. 9

1921 års Ålandskonvention slog fast att Åland skulle tillfalla Finland, samt att inga befästningar skulle finnas på Åländskt område. Vidare hade det fastslagits att Finland hade ansvaret för att försvara öarna tills NF kunde ingripa. Åland bedömdes i mitten av 1930-talet som ett strategiskt viktigt område för både Finland och Sverige. Vid ett krig mellan Sovjetunionen och Tyskland kunde en kapplöpning om Åland bli verklighet, oberoende av deras neutrala tillstånd. Därmed var det fritt fram för stormakterna i Bottenviken och det innebar att både Sveriges och Finlands kuster var hotade. Detta scenario var upptakten till den så kallade Stockholmsplanen 1938. Länderna diskuterade en spärr för mynningen i höjd med Åland. Planen gick även ut på att ögruppen skulle befästas av de båda nationerna i ett svensk – finländskt samarbete till försvar av Åland. Sovjetunionen meddelade i maj att de motsatte sig planen och den svenska regeringen valde då att bordlägga frågan och vid Vinterkrigets utbrott nekade Sverige Finland hjälp med att försvara Åland. En av anledningarna till att Sverige valde att inte sända trupper till Åland var att en truppförflyttning kunde uppfattas som en aktion eller demonstration för Finland och mot Sovjetunionen. Den svenska regeringens politik syftade till att hålla Sverige utanför kriget och ett ingripande skulle ha riskerat ett indragande i konflikten.⁶⁴

Europa delades in i intressesfärer av Stalin och Hitler. Detta ledde till att de Baltiska staterna inkorporerades i Sovjetunionen. Införlivandet av Baltländerna väckte en oro över att Finland skulle gå samma öde till mötes – att bli en del av Sovjetunionen. I oktober mottog Finland ett krav på att de bland annat skulle avträda Karelen, samt Hangö, som ligger vid inloppet till Finska viken⁶⁵. Finland vägrade och den 26 november 1939 kom upptakten till Vinterkriget med skotten i Mainila. Det meddelades att 13 sovjetiska soldater dödats eller sårats och Sovjetunionen sade därmed upp den ickeangreps pakt som de tecknade med Finland sju år tidigare. Vinterkriget tog sin början den 30 november, utan krigsförklaring⁶⁶. Finländarna utredde grundligt vad som skett och föreslog att Sovjetunionen skulle skicka personal för en gemensam undersökning. Sovjetunionen besvarade inte erbjudandet. Det var först under 1990 talet som Sovjetunionen erkände att skotten avlossats av NKVD⁶⁷.

⁶⁴Boberg, Wahlbäck 1966, s. 13f

⁶⁵Hadenius 2000, s. 72

⁶⁶Agrell 2000, s. 14

⁶⁷Gyllenhaal, Westberg 2004, s. 225

Vid Vinterkrigetets början vädjade Finland om en allierad och eftersom landet sedan länge var knutet till Sverige kulturellt, socialt och politiskt vände de sig till regeringen i Stockholm. Den svenska regeringen nekade till ett öppet samarbete.

3.3 Under Vinterkriget

Vid krigets utbrott stod Finland militärt isolerat, medan Stalin var i förbund med Tyskland. Sovjetunionens krigsmål klargjordes när man presenterade ”Finlands demokratiska regering” i Terrijoki under exilfinnen Otto-Ville Kuusinen, sekreterare i Komintern och tidigare ledare för Finlands kommunistparti. Bara dagar senare skrev Kuusinen, i det demokratiska Finlands namn, under ett vänskapsavtal som reglerade alla gränsfrågor och gav Sovjetunionen de områden de begärt innan krigsutbrottet⁶⁸. Detta förändrade dock ingenting. Finland gav inte vika för det sovjetiska anfallet och i december kunde det konstateras att Finland lyckades hålla stånd mot Sovjetunionen och att Tyskland inte skulle ställa några krav på Sverige som en följd av Moskvapakten och den svenska regeringen vågade agera. Ledande svenska militärer påstod att det skulle vara relativt lätt att stoppa Sovjetunionen, de bedömde att det svenska försvaret skulle kunna lämna avgörande bidrag till det finska krigets utgång. Detta berodde på att man ansåg att det sovjetiska försvaret var inne i en svaghetsperiod efter Stalins utrensningar. Hur omfattande denna utrensning faktiskt var bekräftades när de sovjetiska arkiven öppnades på 1990-talet. Stalin hade under 1930-talet låtit skjuta eller fängsla merparten av de högre militära befälen. Beräkningar som gjorts visar på att omkring 33 000 – 40 000 officerare oskadliggjordes⁶⁹.

Sveriges styrande beslutade att eftersom Sovjetunionen underlåtit att förklara Finland krig och olovlig tillsatt en ny regering kunde man förklara sig icke stridande istället för neutrala och på så vis kunde de assistera med soldater, materiel och ekonomisk hjälp⁷⁰. Totalt uppgick den ekonomiska hjälpen till Finland till cirka 500 miljoner kronor. Staten skänkte det mesta, men även privatpersoner var flitiga bidragsgivare. Sovjetunionen var angelägen om att Sverige skulle upprätthålla sin neutralitet och inte bistå Finland i konflikten. Eftersom att Sovjetunionen var förvisade om en snabb seger valde de till en början att se mellan fingrarna på det stöd som faktiskt förekom, men allt eftersom kriget drog ut på tiden ökade de

⁶⁸ Falk 1988, s. 18

⁶⁹ Järv 2006, s. 53

⁷⁰ Linder 2002, s. 102

diplomatiska påtryckningarna på Sverige. Framförallt ville Sovjetunionen avstyra ett svenskt samarbete med västmakterna och ett stöd till en intervention i Finland⁷¹.

Finlands kamp mot en övermäktig fiende väckte beundran och medkänsla och snart var solidariteten gentemot Finland starkare än något annat och parollen ”*Finlands sak är vår*” blev gällande. I botten på Finlandsaktivismen låg en känsla för ett land som länge varit en del av Sverige och där svenska traditioner och en svensktalande minoritet var viktiga inslag. Utöver det var Finland den första småstat som på årtal tagit upp striden med en stormakt. Att stormakten var en kommunistisk diktatur och småstaten en demokrati gjorde sympatierna större. Kommunismen ansågs av många vara den största fienden⁷². Stödet för Finland hos den svenska befolkningen var en av anledningarna till att regeringen inte kunde förbli passiv. Folket krävde att de styrande agerade⁷³.

Det krigstillstånd som uppkommit genom krigsutbrottet i Finland och genom motsättningarna om finlandspolitiken inom regeringen var några av orsakerna till att Per-Albin Hansson nu valde att forma en samlingsregering. Samlingsregeringen bildades den 13 december 1939 och bestod av socialdemokraterna, högern, bondeförbundet och folkpartiet. Avsikten med samarbetet var bland annat att binda den finlandsvänliga högern närmare socialdemokraterna och folkpartiet så att en spricka inte skulle bli möjlig, samt att skapa ett så brett underlag som möjligt för en politik som syftade till att hålla Sverige utanför kriget. En samlingsregering hade stöd hos nästan hela svenska folket och det gav den större möjlighet att agera, utan allt för mycket kritik eller protester. Regeringen ville uppvisa ett gemensamt ansikte utåt, men inom regeringen fanns det motsättningar och en sådan var omfattningen på hjälpen till Finland. Högern gav öppet sitt stöd åt den Frivilligkår som upprättades och fick de andra regeringspartierna att låta denna ekipera sig ur svenska förråd. Regeringens tre viktigaste uppgifter under Vinterkriget var att utforma hjälpen till Finland, medla mellan de stridande, samt hålla kriget i Finland skilt från kriget mellan Tyskland och Västmakterna⁷⁴. Önskan att hjälpa Finland militärt var stor, men två saker begränsade möjligheten till insatser. Dels måste Sverige vara beredda att försvara sig vid anfall från söder eller öster, dels hade krigsmakten och då speciellt flygvapnet långt kvar till den styrka som hade bestämts vid 1936 års försvarsbeslut. Sverige var under upprustning, men fortfarande mycket svagt ur en militär

⁷¹ Kan 1996, s. 131

⁷² Agrell 2000, s. 250

⁷³ Hadenius 2000, s. 73

⁷⁴ Johansson 1984, s. 84f

synvinkel och sårbart. Vid andra världskrigets slut blev det känt att de svenska vapentransporterna till Finland var mycket omfattande. Större än vad som ansågs vara bra för Sveriges eget försvar⁷⁵.

Från Tyskland hördes inga protester mot en frivillig insats i Finland så länge det inte ledde till öppen konflikt med Sovjetunionen. Detta trots att Tyskland lovade Sovjetunionen Finland vid paktinträdet. Däremot fick Sverige se sina vapenleveranser från Tyskland strypas under Vinterkriget och Tyskland följde noga den svenska hjälpen till Finland, vid utvidgade insatser ansåg politikerna att det fanns en risk för intervenering⁷⁶.

Det stod snart klart att Finland inte skulle kunna hålla stånd i Karelen speciellt länge och det hotade i sin tur Sverige och Stockholm. Anledningen till att man såg Sovjetunionens framryckning som ett hot mot Sverige var att bedömare inom militär och regering ansåg att denne syftade till att ockupera Finland och det innebar att landet skulle komma att kunna användas som ett uppmarsch område vid ett eventuellt angrepp mot Sverige, samt att ett lufthot på korta distanser från baser i Finland skulle bli verklighet. Sverige räddes även att sjöfarten i Bottenviken skulle komma under sovjetisk kontroll, samt att flyktingströmmen från Finland skulle öka och försvåra den svenska försörjningen. Ur svensk synpunkt var det därför viktigt att Finland orkade bjuda på starkt motstånd så att en fred kunde tecknas. En fred där Sveriges militärpolitiska läge inte försämrades genom allt för stora landavträdelser. Det var av svenskt intresse att Finland förblev suveränt så att Sovjetunionen inte blev Sveriges direkta granne vid Bottenviken och Torneälv. Med begränsade förstärkningar ansåg man att Finlands försvar skulle kunna säkerställas och hjälp till Finland blev därmed hjälp till Sverige⁷⁷.

Den 13 december lämnade regeringen besked om att en svensk frivillig flottilj fick bildas. Fullmakten som regeringen gav militären var att högst 8000 värnpliktiga och 400 fast anställda skulle få avsked. Avsked skulle endast ges om det var möjligt med hänsyn till svenska behov. De styrande gav dock inte öppet stöd till de frivilliga. Detta berodde på att det svenska stödet inte fick bli för tydligt eller för stort. Rädslan för repressalier var överhängande. Regeringen var dock splittrad och motsättningar rådde hela Vinterkriget om hur mycket krigsmateriel och hur många frivilliga man skulle släppa iväg till Finland⁷⁸.

⁷⁵ Kindberg 1957, s.42

⁷⁶ Boberg, Wahlbäck 1966, s. 47

⁷⁷ Boberg, Wahlbäck 1966, s. 49

⁷⁸ Boberg, Wahlbäck 1966, s. 31

Med anledning av oron för ett indragande i kriget gav Statsminister Per Albin Hansson order om att inga annonser eller artiklar fick förekomma i pressen. Detta berodde på oro över Sovjetunionens reaktioner om verksamheten blev för öppen, eller för omfattande. Det fanns även en oro för hur Tyskland skulle agera i ärendet. Det är även tänkbart att regeringen inte ville att tillströmmen av frivilliga skulle bli så stor att Sveriges egen säkerhet äventyrades. Regeringen kunde dock inte heller låta rekryteringen bli ett fiasko då det kunde få följder för den svenska sammanhållningen och den 21 december fick frivilligrörelsen tillstånd att annonsera och synas i media. Sovjetunionen protesterade inte mot frivilligkåren eller hjälpinsatserna förrän den 6 januari 1940. När detta skedde kom beskedet att organisationen var ett frivilligt företag utan svenska myndigheters inblandning. Inga officerare eller meniga i svensk tjänst deltog som frivilliga i striderna i Finland. Den svenska regeringen hade ryggen fri. Sovjet menade att ”svaret inte var tillfredsställande”⁷⁹. Att de ville ha bevis på att Sverige var inblandade i konflikten kan vi se i förhören av de svenska frivilliga krigsfångar som förekom. Däremot så ljög i praktiken inte regeringen, för att få resa som frivillig till Finland gällde det att de tillstånd som krävdes var undertecknade. Bland annat var man tvungen att ha fått uppskov från militärtjänst och icke inkallade var tvungna att ha tillåtelse att vistas utomlands, dessutom skulle hemförlovningsen vara överenskommen och klar. För fast anställda officerare krävdes det att man fått avsked med löfte om återanställning. Den svenska frivilligkårens och den svenska regeringens agerande visar på att det viktigaste var Sveriges skyddande⁸⁰.

Regeringen visade Finland största möjliga tillmötesgående inom ramen för den politik som den bedrev. Det vill säga, att till varje pris hålla sig utanför en väpnad konflikt. Sveriges säkerhet fick inte hotas. Av denna anledning vägrade regeringen först att utvidga frivilligsystemet eller låta främmande makts trupper understödja Finland via svenskt territorium⁸¹. Anledningen till att Sverige inte ville ingripa militärt var att vi därigenom kunde bli inblandade i den väpnade konflikten och att hjälpinsatser till Finland därigenom skulle bli omöjliga. En officiell samarbetsåtgärd genomfördes dock mellan Sverige och Finland och det var en minering tvärs över Ålandshav, den så kallade Norra Spärren. Annars nekade Sverige till all officiell inblandning i kriget. Trupper skulle betyda att Sverige engagerade sig i kriget

⁷⁹ Claeson 1989, s. 52ff

⁸⁰ Falk 1988, s. 25

⁸¹ Hadenius 1991, s. 77

och det fick inte ske. Ett militärt ingripande var uteslutet eftersom de resurser som försvaret hade vid denna tidpunkt inte var tillräckliga för ett stormaktskrig⁸².

Finland krävde nu mer hjälp av Sverige. Regeringen avvisade en omläggning av politiken, men var beredda att öka antalet stridande i frivilligstyrkan. I Finland var man besviken på att den svenska hjälpen inte var mer omfattande än ca 9000 frivilliga, materiel och pengar⁸³. En anledning till att Sverige inte valde att mer aktivt gå med i kriget var att det hos Västmakterna fanns ett intresse för en front i Nordnorge och ett militärt ingripande från Sverige i Finland. Västmakterna ville öppna för införandet av trupper till Narvik och sedan vidare över Haparanda till norra Finland. I samband med hjälpen till Finland kunde de även avstyra de svenska transporterna av järnmalm till Tyskland. Risken att Tyskland skulle ta till åtgärder för att säkra malmlieferanserna och hindra Västmakterna att få fäste i Norge var då överhängande. Från tysk sida hade man gjort klart att de var beredda att förhindra de allierade från att få kontroll över de svenska malmfälten. Vid behov skulle detta ske med hjälp av vapenmakt. Sveriges sak skulle inte gagnas av detta, inte heller skulle Sverige kunna assistera Finland om det finsk-ryska kriget förvandlades till ett tvåfrontskrig med fyra stormakter inblandade⁸⁴.

Den andra mars hemställer Storbritannien och Frankrike hos regeringen en ansökan om ett tillstånd att få sända trupper genom Sverige. Sverige nekar dem tillstånd. Även Norge nekar de västallierade tillstånd att med trupper beträda landet, detta trots att de allierade lovade att alla soldater skulle resa som civila, så att Sverige och Norge inte ådrog sig Tysklands eller Sovjetunionens repressalier. Extra trupper från Norden skulle inte kunna täcka upp Finlands behov under ett längre krig. Sverige satt i en svår sits vad gällde ställningstagande och assistans under andra världskriget. Om Sverige inte gjorde motstånd mot Västmakterna skulle de automatiskt bli allierade med Frankrike och Storbritannien och på så vis bli föremål för tyska angrepp, angrepp som syftade till att säkra malmfälten. Gjorde de däremot motstånd och försökte hindra en allierad intervention skulle de hamna på Hitlertysklands sida i andra världskriget⁸⁵.

Sveriges läge var prekärt och regeringen, med utrikesminister Günther i spetsen började i januari förmedla kontakten mellan finländska fredsförhandlare och sovjets minister Alexandra

⁸² Agrell 2000, s 51f

⁸³ Agrell 2000, s.31

⁸⁴ Wahlbäck 1964, s. 269

⁸⁵ Carlgren 1981, s.116

Kollontaj. Efter 100 dagars krig slöt natten mellan den 12 och den 13 mars 1940 Sovjetunionen och Finland fred. Finland fick behålla sin suveränitet, men med landavträdelser där stora delar av östgränsen tillföll Sovjetunionen, vidare tvingades Finland avträda Karelska näset, Viborg, delar av Östkarelen, Hangö Udd och två områden i Lappland. Finland förbittrades över freden hårda villkor och Sveriges feghet⁸⁶.

Hållningen under Finska Vinterkriget hade stor betydelse för utformandet av Sveriges säkerhetspolitik. Sverige ställdes inför valet mellan aktivt ingripande och passivitet, mellan solidaritet och egenintresse. Regeringen valde nationellt egenintresse och fastlade linjen som skulle genomsyra Sveriges politik under hela andra världskriget. Politiken som fördes syftade till att bevara Sveriges frihet, försörja befolkningen, hålla landet fritt från härjningar, samt stötta utsatta grannländer i den mån möjlig⁸⁷.

3.4 Efter Vinterkriget

Fredsslutet innebar inte att de allierades planer på baser i Norge och Sverige förändrades och det medförde i sin tur att Tyskland ockuperade Norge och Danmark den nionde april 1940. Innan ockupationen hade, i mars, de nordiska länderna diskuterat ett nordiskt försvarsförbund, men det blev aldrig verklighet⁸⁸.

Genom det tyska angreppet på Norge och Danmark förändrades Sveriges strategiska position. Tysklands starka ställning i Norden påverkade svensk utrikespolitik så till den grad att Sveriges agerande efter ockupationen handlade om att till varje pris förhindra ett tyskt angrepp på Sverige. Att Sverige nu låg inklämt mellan stormakterna Sovjetunionen och Tyskland förbättrade inte situationen och till detta kom den pakt som de båda länderna slutit. Den svenska staten betraktade nu Tyskland som det mest överhängande hotet och det var även gentemot denna stat som de hade en mer avvaktande hållning. Sverige var nu tämligen isolerat och för sin försörjning hänvisat till den europeiska kontinenten och Tyskland. Politiken som fördes och de eftergifter som gjordes påvisar detta⁸⁹.

I den nya krissituationen valde regeringen att intaga en roll av strikt neutralitet. Det var inte tänkbart att Sverige skulle kunna intaga samma roll i Norge och Danmark som i Finland.

⁸⁶ Kindberg 1957, s. 68

⁸⁷ Agrell 2000, s. 53

⁸⁸ Carlgren 1981, s. 150f

⁸⁹ Hansson 1991, s 25

Sverige fick lova Tyskland att inte mobilisera eller hindra järnmalmstransporterna om de inte ville gå samma öde tillmötes. Vid löfte fick regeringen garantier från den tyske ministern i Stockholm att det inte förelåg något direkt hot mot Sverige vid denna tidpunkt.

Det som avgjorde Sveriges inställning till Tyskland och agerandet gentemot Norge och Danmark var genuin rädsla för ett krig som skulle kunna sprida sig till Sverige. Samma hållning drev den svenska regeringen till att agera, om än försiktigt, i Finland. En rädsla för ett krig på svensk mark. Utöver det spelade försörjningsläget och strävan att bibehålla neutraliteten en stor roll⁹⁰.

För F19 innebar den fortsatta neutralitetspolitiken att deras insatser inte synliggjordes eller uppmärksammades förrän långt senare. Bland annat fick de svårt att tillgodoräkna sig tjänstgöringen i Finland⁹¹.

⁹⁰ Carlgren 1981, s. 154f

⁹¹ Söderback 1997

4 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Stycket som följer kommer att behandla frågeställningarna i turordning, en i taget. Jag kommer här att både sammanfatta och diskutera det som presenterats i arbetet.

4.1 F19:s uppdrag

Svenska flygare var under Vinterkriget för första gången ute på krigsuppdrag. De stred dock inte för Sverige, eller under svensk flagg. De stred som en del av det finska försvaret och under finska beteckningar. F19:s huvuduppdrag var att försöka säkra den norra delen av Finland, att flottiljen förlades i norr berodde på att denna del av landet hade lämnats utan flygförsvar när den finska militären fördelade sina resurser. F19 skulle ha ett nära samarbete med de finländska trupperna och försöka tillgodose deras behov av spaningsrapporter och flygunderstöd. F19 deltog i Vinterkriget under 62 dagar.

Den frivilliga flottiljen som deltog i Vinterkriget på Finlands sida hade till en början order om att aktivt söka och deltaga i strid. Efter det första uppdraget, då tre bombplan förolyckades blev taktiken en annan. Fokus flyttades från anfall till spaning. Anledningen till detta var att flottiljen var tvungen att hushålla med sina resurser. Genom flygspaning kunde F19 hålla de finska och de frivilliga trupperna välinformerade om fiendens förehavanden. Spaningen tillsammans med ortförsvaret var de uppgifter som fick störst prioritering under resten av Vinterkriget. Ortförsvaret var av största vikt då det gällde att skydda de civila, samt minska de materiella skador som bombningarna kunde tillfoga städerna. Ett effektivt ortförsvaret, med minskade skador till följd, kunde leda till en snabbare återuppbyggnad av Finland efter krigsslutet, samt att befolkningen inte kände sig lika utsatt av krigets realitet. F19:s piloter sköt ner tolv sovjetiska plan och hindrade bombanfall över Rovaniemi, Poiso, Kemi, Uleåborg, Vaala och Torneå. De egna förlusterna uppgick till tre bombplan och två jaktplan. F19 genomförde även de bombanfall. På grund av det dåliga materiella läget, samt vädrets makter blev dock dessa få till antalet och de sovjetiska förlusterna blev ringa.

För att flottiljen skulle kunna lösa sina uppdrag krävdes det en utbyggnad av baser i norra Finland. Detta berodde på att de svenska flygplanens prestanda inte var den bästa, samt att området som de skulle täcka upp var för stort. För att klara av att ge och ansvara för flygunderstöd till hela norra Finland krävdes därför en väl utbyggd logistik. De uppdrag som flottiljen hade syftade framförallt till att bryta det sovjetiska luftherraväldet i norr och hindra

deras flyg från att bereda vägen för de sovjetiska arméernas framträngande, dels västerut för att bryta den livsviktiga landförbindelsen med Sverige, dels söderut, med risk för förödande flankanfall mot den finska huvudförsvarslinjen. Det var även av största vikt att militären lyckades hålla den viktiga järnvägen mellan Sverige och Uleåborg säkrad och öppen, för att därmed trygga proviantering och materialtransporter till Finland. Dessa transporter försedde militären med vapen och ammunition och utan dessa försändelser skulle Sovjetunionen få ett klart övertag.

Det är häpnadsväckande att ett land som Finland och en liten flottilj som F19 kunde hålla stånd mot en så stor fiende som Sovjetunionen. Jag tror att en av anledningen till att detta var hjärta. Det är viktigt att inte glömma att de svenskar som stred i och för Finland gjorde det av egen fri vilja. De var beredda att offra liv, hem, arbete och pengar för att försvara ett grannland. Anledningarna för deltagande var många och varierande, men alla som deltog ville försvara Finland mot en gammal och mäktig fiende. Positivt för det svenska försvaret var att de fick tillfälle att prova materiel, organisation och sitt soldatmaterial under hårda förhållanden och att detta gav värdefulla lärdomar och erfarenheter.

4.2 F19 och politiken bakom

Den svenska politiken under Vinterkriget och Andra världskriget kan sammanfattas med ett par ord, de orden är samhällsanda, vaksamhet, tystnad och verksamhet. Samhällsandan var viktig för att hålla Sverige utanför kriget och den samlades under en regering som samverkade över blockgränserna mot ett gemensamt mål. Vaksamhet, gentemot alla parter i konflikten, Tyskland, Sovjetunionen och allierade, alla möttes de av misstänksamhet och diplomati som syftade till Sveriges bästa. Tystnad, under Vinterkriget stred flera tusen svenskar i Finland, dessa fick dock avsäga sig sina svenska rötter och verka under finskflagg. De fick inte heller berätta om sina upplevelser efter krigets slut. Sverige skulle officiellt förbli neutralt. Tillsist, verksamhet, verksamhet i det tysta, för att försöka hjälpa samtidigt som kriget hölls borts från svenskt territorium.

Vid andra världskrigets inledning förklarade sig Sverige neutralt, men när det kom till kriget i Finland valde man att förklara sig för icke-stridande. Skillnaden kan kännas liten, men den syftade till att ge Sverige och regeringen fria händer att stödja Finland med materiel och förnödenheter. Officiellt stannade hjälpen där, men inofficiellt stred Sverige för Finlands sak. Den svenska politiken hade tre mål under Vinterkriget, de ville medla mellan de stridande,

utforma hjälp till Finland, samt hålla konflikten i Finland separat från kriget mellan Tyskland och Västmakterna.

Den svenska regeringens politik i samband med det finska Vinterkriget präglades av stor försiktighet. En militär intervention i konflikten var utesluten, med hänsyn till de begränsade resurser Sverige förfogade över, men även på grund av de komplikationer som skulle kunna följa på ett ingripande. Sveriges regering hade som mål att till varje pris stå utanför kriget. De två, F19 och svensk utrikespolitik harmonierade alltså inte under Vinterkriget 1939-1940, detta eftersom att regelrätta trupper i Finland skulle betyda att Sverige engagerade sig i kriget och det fick inte ske. Trots det så bildades F19 den 14 december 1939, efter att regeringen gett sitt tillstånd. Den första transporten av frivilliga ägde rum den 21 december samma år. Den svenska regeringen påbjöd dock offentlig tystnad kring Frivilligkåren. Media skulle inte skriva om kåren eller göra reklam för rekryteringen av frivilliga. Sekretessen kring SFK lättade dock så småningom. Två saker begränsade den militära hjälpens omfattning och det var att Sverige måste vara beredda på ett anfall söderifrån, samt att krigsmakten var dåligt rustad för ett storkrig.

Kriget i Finland, samt de motsättningar som fanns mellan partierna vad gällde Finlands hjälpens omfattning gjorde att Per Albin Hansson valde att forma en samlingsregering. Avsikten med samarbetet var att binda det Finlands vänliga högern närmare socialdemokraterna så att en spricka bland de styrande inte skulle kunna uppstå. Per Albin ville skapa ett så brett underlag som möjligt, för att föra en politik som syftade till att hålla Sverige utanför kriget. Beslutet om att skicka ett svenskt stridande förband till Finland dröjde till efter samlingsregeringens bildande. Var det kanske så att Per Albin Hansson väntade på att den nya regeringen skulle tillträda innan beslutet fattades, att alla skulle vara delaktiga i ett beslut som skulle kunna påverka en hel nation? Högern gav öppet stöd åt den Frivilligkår som bildades och fick regeringen att gå med på att de ekiperades i svenska uniformer. Alla beslut togs dock med vetskapen om att ett allt för stort stöd till Finland kunde medföra repressalier från både Tyskland och Sovjetunionen. När påtryckningarna från de allierade om att få landsätta trupper på svensk mark intensifierades, intensifierades även Sveriges försök att åska fred mellan Finland och Sovjetunionen.

Efter krigsslutet hemförlovades all personal och F19 avvecklades. All personal belades dock med yttrandeförbud vid hemkomsten. Sveriges officiella hållning bestod. Landet hade varit

icke-krigförande under Vinterkriget. För människorna som stred för Finland, i Finland innebar det att deras insatser inte synliggjordes förrän långt senare. Kanske det är en av anledningarna till att finska ungdomar idag tror att inga svenskar stred för deras sak.

Den militära hjälpen både Frivilligkåren och vapenleveranserna, det massiva opinionsstödet, de många insamlingarna för Finlands sak, närvaron av krigsbarn och flyktingar, allt detta berörde hundratusentals svenskar och fick dem att engagera sig. Jämfört med den personliga givmildheten och offerviljan kan regeringens utrikespolitiska linje te sig kall. Men Sveriges regering valde att arbeta i det tysta, att bidra med hjälpsändningar, att via diplomati hjälpa fredsförhandlingarna, att ge sitt godkännande till en frivilligkår, samt underlätta för flyktingmottagning i Sverige. Officiellt deltog inte några svenska militärer i Vinterkriget. F19 både hade och saknade regeringens stöd. De styrande ville hjälpa Finland, men samtidigt var F19 en säkerhetsrisk och ett politiskt problem, de var stridande. F19:s personal var väl medvetna om de risker de tog. De visste att Sverige inte skulle erkänna deras existens och att de under kriget skulle få vara finländare. Regeringen spelade med öppna kort vad gällde den svenska militären, kort som inte alltid hade de stridandes bästa för ögonen, men väl för nationen Sverige. Deltagarna godtog detta.

4.3 Svensk militär insats i ett krigförande land

Det kan tyckas underligt att Sverige som ansett sig vara neutralt under två världskrig hade stridande förband i Finland. Ett neutralt Sverige i en väpnad konflikt är en paradox, men politiken som syftade till att göra en militär operation möjlig var mycket genomtänkt och verkade för att hålla regeringen fri från all officiell inblandning. Allt som skedde kunde förklaras och bevisas.

Till att börja med så var regeringen avskild från Frivilligkåren, den organisation som skötte förbindelser, rekrytering och hjälpsatser till och i Finland. Pengarna de gav till dessa organisationer kunde ges eftersom att Sverige inte förklarat sig för neutralt, utan icke stridande vid krigsutbrottet. Utöver det så var det militära materiel som skänktes ett resultat av avtal som slöts mellan Sverige och Finland innan kriget.

När det gällde de stridande så var de förbjudna att ikläda sig sina uniformer på svensk mark och reste därför till Finland civilt, väl på finsk mark kunde frivilligkåren organiseras, sättas

upp och verka. Detta var extra viktigt då det gällde F19 eftersom det var ett rent militärt kompani. Innan militärerna avreste till Finland var de tvungna att begära avsked ur det svenska försvaret. Väl framme i Finland var de sedan tvungna att förbinda sig att strida för Finland under finsk flagg. De frivilliga lydde dock under svenskt befäl, men även befälen hade tagit tjänst i den finska militären. Anledningen till detta var att den svenska regeringen skulle kunna neka till all officiell inblandning i Vinterkriget. Vid en närmare titt skulle denna fasad ha rämnat. Staten hade gett sitt godkännande till flottiljens avresa och verksamhet. All utrustning kom från svenska förråd, flygplan, uniformer, vapen, drivmedel, allt skeppades över till Finland via Haparanda. All materiel genomgick dock små förändringar för att det inte skulle synas att det var svenskt, till exempel så målades flygplanen om och uniformerna fick nya knappar. Vid förfrågan vägrade den svenska regeringen att utöka verksamheten. En småskalig insats är lättare att gömma och förneka än en stor. Den svenska regeringen hade dock inte valet att stå utanför kriget. Den svenska opinionen var stark och jag tror att regeringen hade att välja mellan en liten kontrollerad insats eller avhopp från den svenska militären och desertering till Finland.

4.4 Anledningar till regeringens stöd

Det är tydligt att den svenska nationalsången inte enbart pratar om Sverige. Norden och Skandinavien hör ihop och de bör stå enade inför en övermäktig fiende. Det är en underbar tanke. Tyvärr blev det inte så i verkligheten. En liten procent av Sveriges befolkning ställde upp för våra grannländer när det verkligen gällde. Det är viktigt att vi inte glömmer dem. Motivationen för deras deltagande av skiftande karaktär, men deras påtryckningar tvingade den svenska regeringen att agera.

Fienden under Vinterkriget var Sovjetunionen, Sveriges forna fiende i öst. Fienden som 1809 tog Finland och blev granne med Sverige. Fienden som av många kännare ansågs vara nummer ett. Nu var denna fiende dessutom kommunistisk. Sedan 1930-talet hade Sveriges regering och militär kartlagt och kontrollerat kommunister bosatta i Sverige. Rädslan att Sovjet skulle gå in i Sverige och ta makten med hjälp av de kommunister som redan levde i landet var stor. Vid krigsutbrottet tillsatte Sovjetunionen en kommunistisk regering i Terrijoki. Denna kunde ha syftat till att Finland skulle inkorporeras i Sovjetunionen och att landet sedan skulle användas som uppmarschområde, för att ta klivet in i Sverige. Regeringen ville förhindra detta. Kriget skulle till varje pris hållas borta från svenskt territorium och på

Finskt. Inte heller ville den svenska regeringen ha Sovjetunionen som granne och ett suveränt Finland var av största vikt. Till detta kom en stigande oro och skräck inför den hotfulla omvärlden och den osäkra framtiden.

Vid Vinterkrigets utbrott stod Finland isolerat, medan Sovjetunionen var i förbund med Tyskland. Finland behövde en bundsförvant, om än en osynlig. Sverige hade under 1930-talet fört diskussioner med Finland om ett försvarssamarbete och jag tror att de kände att de inte kunde neka Finland hjälp. Utöver dessa politiska diskussioner hade militären sedan 1920-talet haft ett utbyte mellan krigsskolorna och de ville hjälpa sina kolleger. Hjälp kom med ett krav på anonymitet dock. Sverige var tvungen att träda in och hedra de ingångna avtalen gällande materiel och förnödenheter. De kunde inte heller blunda för militärens vilja att hjälpa, att strida för Finland.

Opinionen i Sverige ville hjälpa Finland. Pengar samlades in, flyktingbarn togs emot och hjälpsändningar organiserades. Stödet för den finska befolkningen hos det svenska folket var enormt och det gjorde i sin tur att regeringen inte kunde förbli överksam. Folket krävde att de styrande skulle agera, att "Finland sak skulle bli vår". Utan ett starkt folkligt stöd undrar jag om F19 hade fått bildas och avresa till Finland, jag är tveksam, men hur skulle en regering kunna blunda för det folkliga stödet som fanns utan att förlora förtroendet? Svaret är att det kunde de inte.

4.5 Sovjetunionens reaktioner på svenskt deltagande i kriget

Vid Vinterkrigets utbrott valde Sverige att inte öppet stötta Finland i sin kamp på grund av rädsla för repressalier från Tyskland eller Sovjetunionen. Om Sovjetunionen uppfattade att stödet från Sverige var för Finland och mot dem kunde kriget flytta över gränsen och in i Sverige. Sovjetunionen var dock vid Vinterkrigets början förvisade om en snabb seger och valde därför att se mellan fingrarna på det svenska stödet. Allt eftersom kriget drog ut på tiden och de allierades försök till att få landsätta trupper i Sverige intensifierades, ökade det Sovjetiska kravet på att Sverige skulle vara neutralt. Det var av största vikt för Sovjetunionen att Finland inte fick hjälp från de allierade. Inte bara Sovjetunionen hade intresse av att de allierades trupper förblev borta från svenskt territorium. Tyskland ville inte se sin malmtillförsel strypas och följde noga utvecklingen i Norden.

Sovjetunionens reaktion på bildandet av en Frivilligstyrka lät alltså vänta på sig. Detta ändrades dock och vid tillfångatagandet av Sterner och Jung var de mycket intresserade av att få konkreta bevis på att en svenska styrka verkade i Finland, på att den svenska regeringen var inblandad i Vinterkriget. Varför de var intresserade av det kan vi bara spekulera. Sannolikt så kunde F19:s existens rättfärdigat ett Sovjetiskt anfall på Sverige, eftersom Sverige var den part som initierat ett anfall och att Sovjetunionen då var tvunget att försvara sig. För att få mer information om Sveriges förehavanden försökte Sovjetunionen värva piloterna som spioner.

I slutet av Vinterkriget skickade Sovjetunionen en förfrågan till Stockholm angående svensk militär i Finland. Regeringen nekade till all svensk inblandning. Sovjetunionen tvingades att godta svaret eftersom att det officiellt inte gick att hitta några svenskar. De var dock inte nöjda. Kanske behandlingen av Sterner och Jung vittnar om att de ville skaffa bevis. För att få ett mer uttömmande svar hade ett besök på krigsarkivet varit tvunget. Tyvärr fanns det ingen möjlighet till detta, men det uppmuntrar till fortsatta studier.

5. LITTERATUR OCH KÄLLFÖRTECKNING

Tryckta källor

- Agrell Wilhelm (2000) *Fred och Fruktan – Sveriges säkerhetspolitiska historia 1918-2000*, Lund, Historisk Media, ISBN 91-89442-00-8
- Andersson Karl-Gustav red. (2003) *F21 Nyckelflottilj i norr*, Landskrona, Parajett AB, ISBN 91-631-3839-5
- Bjuggren Björn (1942) *Svenska flygare i Österled*, Stockholm, Bonnier
- Boberg, Wahlbäck (1966) *Sveriges sak är vår, svensk utrikespolitik 1939-1945 i dokument*, Stockholm, Bokförlaget Prisma
- Carlgren W M (1981) *Mellan Hitler och Stalin*, Stockholm, Militärhistoriskt Förlag
- Claeson Sten red. (1989) *Svenska frivilliga i Finland 1939-1944*, Stockholm, Militärhistoriskt Förlag, ISBN 91-85266-46-9
- Elenius Lars (2001) *Både finsk och svensk, modernisering, nationalism och språkförändring i Tornedalen*, Umeå, GTC, ISBN 91-88466-43-4
- Falk Greger (1988) *F19:n - en krönika*, Stockholm, Svensk Flyghistorisk Förening
- Frykholm, Brundin red. (2007) *Samråd i krigstid – utrikesutskottets memorialprotokoll 1940-1945*, Stockholm, Sveriges riksdag, ISBN 978-91-85050-63-5
- Gyllenhaal, Westberg (2004) *Svenskar i krig 1914-1945*, Lund, Historisk Media, ISBN 91-85057-08-8
- Hadenius, Molin och Wieslander (1991) *Sverige efter 1900 – En modern politisk historia*, Stockholm, Bonnier förlag, ISBN 91-34-51162-8
- Hadenius Stig (2000) *Svensk politik under 1900-talet – konflikt och samförstånd*, Stockholm, Hjalmarson och Högberg Bokförlag, ISBN 91-89080-50-5
- Hansson Tommy (1991) *Neutralitetsmyten, en granskning av svensk utrikespolitik*, Stockholm, Contra Förlag KB, ISBN 91-86092-27-8
- Hugemark Bo red. (1986) *Neutralitet och försvar, perspektiv på svensk säkerhetspolitik 1809-1985*, Stockholm, Militärhistoriska förlaget, ISBN 91-85266-37-X
- Johansson Alf (1984) *Per Albin och Kriget*, Stockholm, Tidens förlag, ISBN 91-550-3015-7
- Järv Harry (2006) *Oavgjort i två krig Finland – Sovjetunionen 1939-1944*, Avesta, Utgiven av Samfundet Sverige- Finland, Svenska tryckcentralen AB, ISBN 978-91-631-9273-9
- Kan Alexander (1996) *Sverige och Ryssland – ett 1200-årigt förhållande*, Stockholm, Almqvist och Wiksell Förlag AB, ISBN 91-21-14365-X

Kindberg Nils (1957) *Det svenska frivilligflyget i Finland 1940*, Stockholm, Särtryck ur: Aktuellt och historiskt

Linder Jan (2002) *Andra världskriget och Sverige – historia och mytbildning*, Luleå, Svenskt Militärhistoriskt Bibliotek, ISBN 91-974056-3-9

Molin Karl (1982) *Kommunism och antikommunism 1929-1945 (Den svenska antikommunismen: attityder och motiv 1929-1941)*, Stockholm, ur Meddelande från Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek, ISSN 0347-7134

Nelson Bertil (2000) *De finlandsfrivilliga*, Hallstavik, ur Pennan och svärdet – tidskrift för Svenskt militärhistoriskt bibliotek

Wahlbäck Krister (1964) *Finlandsfrågan i svensk politik 1937-1940*, Stockholm, Norstedts

Otryckta källor

Internet:

SMHI, [www.smhi.se/cmp/jsp/polopoly.jsp?d=6484&l=sv - 47k](http://www.smhi.se/cmp/jsp/polopoly.jsp?d=6484&l=sv-47k), 20080420

Svensson H (2008) *Beredskapstid 1939-1945*, <http://www.silvervingar.se/Beredskapstid.html>, 20080420

Söderback Ulf (1997) *Vinterkriget*, <http://www.geocities.com/Eureka/Park/5121/vinterkr.html>, 20071212

Rapporter/intervjuer:

Häger, Willius 1988, *Elddopet över Sallavägen*, Skivnummer D 1465, Sveriges Television TV1, Svensk Mediedatabas

Bilaga 1 Anställningskontrakt

B

Nr 751

A V T A L

mellan undertecknad av Finlands regering befullmäktigad representant och undertecknad
..... Falk, Gregor, Fredrik, född 13/3 1910

angående fullgörande av krigstjänst i republiken Finlands krigsmakt.

1:o.

Undertecknad Falk, Gregor Fredrik

härnedan kallad den frivillige, förbinder sig att tjänstgöra i den under svenskt befäl stående frikår, som skall ingå i republiken Finlands krigsmakt, samt att underkasta sig honom såsom krigsman åliggande lydnessplikt och för Finlands krigsmakt gällande lagar, förordningar, reglementen, instruktioner och order.

2:o.

Avtalet kan uppsägas till upphörande en månad efter uppsägning, vilken uppsägning av den frivillige tidigast kan verkställas den 31 maj 1940.

~~Avtalet kan därför uppsägas enligt~~
.....

3:o.

Träffas den frivillige av varaktigt tjänsteoduglighet, upphöra kontrahenternas skyldigheter utom vad angår bestämmelserna i punkterna 6 och 7.

4:o.

I händelse av allmän mobilisering i Sverige skall den frivillige beredas tillfälle att dit återvända.

5:o.

Inställelse till tjänstgöring sker enligt lämnad anvisning.

6:o.

Från den dag den frivillige anmäler sig för enligt punkt 5 anvisad militär myndighet i Finland är han i avseende å kost, inkvartering, grundlön, dagspenning, flygtillskott och andra dylika förmåner likställd med finska krigsmän i krigstid av den grad den frivillige vid varje tid innehar.

Samtliga dessa löne- eller andra förmåner utgå till den frivillige men skall grundlönen utbetalas i svenska kronor efter för varje tid gällande kurs till Finlandskommittén i Stockholm för den frivilliges räkning. Den frivillige må härom skriftligen annorledes förordna.

Resa till vederbörande truppavdelning i Finland som ock återresa bekostas av Finska Statsverket och inberäknas i resekostnad jämväl dagtraktamente enligt i Sverige gällande resereglemente. I fall så äskas erlägger Finska Statsverket efter uppskattning även ersättning för de ekiperingsföremål vederbörande frivillig medfört till Finland.

7:o.

Ådrager sig den frivillige genom sitt deltagande i kriget fullständig eller partiell invaliditet, tillkommer honom härför ersättning enligt enahanda grunder, som gälla för finska krigsmän i krigstid av den grad den frivillige vid varje tid innehar. Avlider den frivillige på grund av kroppsskada eller sjukdom, som under tjänstgöring ådragits, skall till den avlidnes änka och minderåriga barn livränta erläggas jämlikt de grunder, som angivits i den för den finska militären gällande olycksfallslagstiftningen. Enligt sagda lagstiftning utgående penningersättningar erläggas i Sverige i svenska kronor med en förhöjning av trettio (30) procent.

8:o.

Ansökan om utbekommande av i föregående punkt nämnda ersättning skall av den frivillige, eller, om han avlidit, hans änka eller utsedd förmyndare eller godman för hans rättsinnehavare ingivas till Finlands försvarsministerium inom ett år från det vederbörande ådragit sig skada

eller avlidit på grund av under tjänstgöringen åsamkad skada. Beträffande senare inträffad försämring eller förbättring av hälsotillståndet gäller, vad som är stadgat i förenämnda finska olycksfallslagstiftning.

Av detta avtal äro fyra exemplar upprättade och utväxlade.

Torneå den 31/12 19. 39..

För Finlands regering:

M. Westberg

Gregor Falk

Undertecknad Finlandskommittén förbinder sig härmed att till

Falk, Gregor, Fredrik

här nedan kallad den frivillige, utgiva ersättning enligt följande grunder:

1) Från den i 6:o mom. första stycket här ovan angivna dag och under den tid, den frivilliges anställning i Finlands krigsmakt på grund av förestående avtal fortfar, utbetalar kom-

mittén till Statens Intressekontor

såsom den frivilliges ombud månatligen i efterskott ett belopp, som utgör skillnaden mellan å

ena sidan Kronor 917:— *plöjbarhet*
och å andra sidan jämlikt 6:o mom. första stycket i förestående avtal omförd grundlön och
dagspenning, varvid *i de följande styckerna* omräknas efter den av Sveriges Riksbank vid varje tid tillämpade växelkursen mellan svenska kronor och finska mark och dagspenningen alltid efter en kurs av svenska kronor 8:60 per finska mark 100:—.

2) Enligt 7:o mom. i förestående avtal kan den frivillige bli berättigad att utfå viss livränta för fullständig eller partiell invaliditet i svenska kronor. Nedgår dylik livränta på grund av förändring i den av Sveriges Riksbank tillämpade växelkursen mellan svenska kronor och finska mark under ett belopp, som motsvarar den livränta, som enligt nu gällande finska militär-olycksfallsförsäkringslag skall utgå med hänsyn till den uppkomna invaliditeten och den grad den skadade innehade i Finlands krigsmakt, då skadan uppstod, omräknad efter en växelkurs av svenska kronor 8:60 för finska mark 100:—, ersätter kommittén den frivillige skillnaden.

3) Avlider den frivillige till följd av kroppsskada eller sjukdom, som han ådragit sig i sin krigstjänstgöring på grund av förestående avtal, utbetalas till den frivilliges änka och minderåriga barn årligen pension enligt bestämmelserna i svenska Allmänna Familjepensionsreglementet med hänsyn till den grad den frivillige innehade i svenska krigsmakten före anställningen i Finlands krigsmakt och med avdrag för den livränta, som utgår enligt 7:o mom. i förestående avtal.

Stockholm den 19.....

FINLANDSKOMMITTÉN

M. Westberg

Godkännes:

Torneå den 31/12 19. 39..

Gregor Falk

Bilaga 2 Tjänstgöringsbevis

Detta sändes ut på de frivilligas begäran, de ville att tjänstgöringen i Finland skulle tillgodoräknas deras ordinarie militärtjänstgöring i Sverige. Begäran mötte starkt motstånd bland de svenska politikerna.

B E V I S

Ypl nr 432 68/39 över fullgjord tjänstgöring Nr vid SFK 937
 Tillhör ro nr --- vid SFK. Grad vid SFK Flygeolöst
 Hemort Örnsköldsvik

Eriksson, Rune Evald född 1/9 1919 tillhörande
 (Senast innehavda svenska grad, fullständigt namn)

och tilldelad (truppslag; för klass B och manskap i reserven, truppförband)
 har vid SFK fullgjort nedan angivna krigstjänstgöring
 och därvid erhållit vitsord m m enligt följande.

Krigstjänstgöringen		Antal dagar	K o m p o s i t i o n	Vitsord för tjänstgöring	Tjänstgjort i befattning säson	Användbar säson	Ch-signature*)
öbrjade	slutade						
<u>31/12 1939</u>	<u>31/3 1940</u>	<u>92</u>	<u>F 19</u>	<u>2</u>	<u>Mekaniker Kemijärvei.</u>	<u>Mekaniker</u>	

Har under tjänstgöringen vid SFK deltagit i

Veitsiluoto den 7 / 4 1940.

J. W. Beckhamner
Komp., batt-, självst plutch.

Prida, Nr. 35. - 23/4 40
FRIVILLIGBYRÅN, ÖSTERSUND
Tel. 3380
H. J. J. J. J.

*) Ifylltes endast därest tjänstgöringen fullgjorts vid mer än ett truppförband.

Källa: Söderback 1997

